

Third Forum “Bulgarian Grammar”
Трети форум „Българска граматика“

ФУНКЦИОНАЛНО-СЕМАНТИЧНАТА ГРАМАТИКА НА АЛЕКСАНДЪР ВЛАДИМИРОВИЧ БОНДАРКО

Иван Куцаров

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. След кратки биографични бележки в доклада се проследява пред-историята (свързана с трудове на О. Йесперсен, И. И. Мешчанинов и др. учени), възникването и изграждането на теорията на функционално-семантичната граматика на големия руски лингвист А. В. Бондарко. Отбелязани са най-значимите постижения на това лингвистично направление в Русия и у нас. Поставени са и редица все още дискуссионни въпроси, свързани с прилагането на теорията при съпоставителни изследвания.

Keywords: functional-semantic category; functional-semantic field; center; periphery; grammatical category; morphological category

Озаглавявам по този начин доклада, тъй като е известно, че в наши дни може да се говори за различни видове функционална граматика. Ще говоря за граматиката, изградена върху основата на теорията за функционално-семантичните категории (по-нататък – ФСК) или функционално-семантичните полета (по-нататък – ФСП). Тя е дело на наскоро починалия руски лингвист Александър Владимирович Бондарко (1930 – 2016), един от безспорните лидери на съвременната Санктпетербургска лингвистична школа, доктор на филологическите науки, главен научен сътрудник и ръководител на секция в Института за лингвистични изследвания (Санкт Петербург) на Руската академия на науките (по-нататък – РАН), професор в Катедрата по общо езикознание на Санктпетербургския държавен университет, член-кореспондент на РАН (1997 г.), почетен член на Лингвистическото общество на Чешката република и на Обществото на русистите в България, член на редакционните съвети (или колегии) на лингвистичните органи „Вопросы языкознания“ и „Язык и речевая деятельность“ (Русия); „Cuadernos de Rsisística Española“ (Испания), „Съпоставително езикознание“, „Славянски диалози“ и „Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (България) и др. До самата си кончина бе дългогодишен член (и признат от всички членове неформален лидер) на Комисията по граматически анализ към Международния комитет на славистите.

Той получава образованието си във Филологическия факултет на Санктпетербургския университет, където завършва специалността „Славянска филология“ (чешки профил). Ученик и следовник е на забележителния руски лингвист (и българист) Ю. С. Маслов, основоположник на Санктпетербургската аспектологична школа. Работи в областта на граматиката на съвременния руски език, на съпоставителното славянско езикознание, на общото езикознание. Автор (и съавтор) е на над 350 научни труда.

Без съмнение най-съществените му приноси са свързани именно с разработването (и прилагането) на теорията на функционалната граматика, основана върху понятията за функционално-семантичните полета и категориалните ситуации. Създадена в края на 60-те години на XX век, тя много бързо стана популярна в целия славистичен свят (славянски и неславянски), започна да се прилага както при съпоставителни проучвания, така и за синхронно описание на езиците, а изследванията в тази област дадоха и продължават да дават изключително положителни резултати.

Не бива да се отминава и фактът, че през последните години на миналия век под ръководството и редакторството на А. В. Бондарко Институтът по лингвистични изследвания на РАН в Санкт Петербург подготви и издаде върху материал предимно от руския език многотомната *Теория функциональной грамматики* (вж. Теория 1987; 1990; 1991, 1992; 1996; 1996а), където освен него автори са цяла редица бележити руски езиковеди, между които Ю. С. Маслов, В. С. Храковски, Н. А. Козинцева, В. П. Недялков, В. Г. Гак, М. А. Шелякин, Т. Г. Акимова, А. Е. Супрун, В. П. Берков, И. Б. Долинина, И. Н. Смирнов, М. А. Шелякин, немският учен В. Гладров и др. Като продължение на *Теорията* могат да се приемат сборниците *Проблемы функциональной грамматики* (вж. напр. Problemi, 2000; 2003), подготвени отново под ръководството на А. В. Бондарко.

Вече споменах, че първите публикации на автора по темата се отнасят към края на 60-те години (вж. Bondarko, 1967; Bondarko, 1969), но теорията добива завършен вид в книгата му от 1971 г. (вж. Bondarko, 1971). И веднага ще отбележа, че поне според мене това и до днес си остава съчинението, в което теорията е представена най-ясно и последователно. Както авторът сам подчертава, „постановката на въпроса за функционално-семантичните категории в много отношения се опира в научната традиция на теорията за понятийните категории (по-нататък – ПК). Тази теория, както е известно, е свързана преди всичко с имената на О. Йесперсен и И. И. Мешчанинов“ (Bondarko, 1971: 5). Цитирани са трудовете Jespersen, 1958; Meshchaninov, 1945; 1967; 1967a. Може да се добави и Meshchaninov, 1946.

Един от първите, които използват термина ПК, е датският езиковед Ото Йесперсен: „...налага се да признаем, че наред със синтактичните категории, или освен тях, или въобще без оглед на категориите, зависещи от структурата

на всеки език във вида, в който той съществува, има още и извънезикови категории, независещи от повече или по-малко случайни факти в езиците. Тези категории са универсални, тъй като са приложими към всички езици, въпреки че рядко се изразяват (в тези езици) чрез ясни и недвусмислени начини. [...] Поради отсъствието на по-добър термин аз ще наричам тези категории ПК ((Jespersen, 1958: 58); оригиналният труд на автора на английски език е от 1924 г., 2. изд. – 1929 г., 3. изд. 1935; тук се цитира руският превод от 1958 г., който е по 3. изд.). За автора ПК са универсални логически категории, но от изложението става ясно, че те се установяват на основата на съществуващите езикови категории и главно на основата на граматичните категории (по-нататък – ГК). Именно поради това смятам, че О. Йесперсен пръв поставя въпроса за функционално-семантичното описание на езиците. Вж. още: „Систематичният обзор на главните ПК, доколкото те намират езиково изразяване, и разглеждането на взаимоотношенията между тези два „свята“ в различните езици е задача на по-голямата част от тази работа“ (Jespersen, 1958: 5).

Ако приемем, че в концепцията на О. Йесперсен за ПК намират отражение два аспекта – универсално-логически и конкретно-лингвистичен, то в трудовете на И. И. Мешчанинов теорията за ПК е вече теория за категории с езиков характер: „Въвеждайки новия термин „понятийни категории“, ще се постарая кратко да обясня какво съдържание влагам в него и да оправдая включването му в общата схема на лингвистичните изследвания. Чрез ПК се предават в самия език понятия, съществуващи в дадена обществена среда. Тези понятия не се описват с помощта на езика, а се изразяват в самия него, в неговата лексика и граматичен строеж. ПК, които получават в езика своя синтактична или морфологична форма, стават, както беше отбелязано по-горе, граматични понятия“ (Meshchaninov, 1967: 196; още по-подробно вж. на стр. 197). И още: „Тези понятия, изразявани в самия език, макар и чрез неграматична форма на граматично понятие, остават в пределите на езиковия материал. Затова те не се изключват от общия брой на езиковите категории“ (Meshchaninov, 1945: 14). Очевидно е, че ученият разграничава своята ПК от универсалната категория на О. Йесперсен: „Подлогът и сказуемото се отнасят към числото на ГК, докато субектът и предикатът представляват понятия, предавани със средствата на езика (вж. О. Йесперсен, отнасящ ги към общите за всички езици „извънезикови категории“)“ (Meshchaninov, 1967a: 6).

А. В. Бондарко използва постановките на цитираните автори, за да изгради собствена теория, която в първоначалния си вид би могла да се нарече теория за ФСК. Преди всичко той се отказва от термина ПК: „Самият термин ПК не е напълно уместен, тъй като насочва само в сферата на мисленето. За да се подчертае, че става дума за категории, принадлежащи на езика, за езикови изразни средства и за езикова семантика, целесъобразно е да се използва друг термин: ФСК. Критерий за отделянето на такива категории е общността на се-

мантичните функции на взаимодействащите си елементи от различни езикови равнища, наличието на известен семантичен инвариант в диференциалните семантични признаци на тези елементи“ (Bondarko, 1967: 18). Подчертана е и разликата в двата коментирани термина: „Опирайки се на теорията за ПК, ние едновременно с това се разграничаваме от нея. Избраното от нас направление се определя от стремежа към последователна интерпретация на разглеждани-те категории като езикови категории, имащи езиково съдържание и езиково изразяване. С това е свързан и отказът от термина ПК, даващ основание да се мисли, че се имат предвид логически понятия, а не езикови категории“ (Bondarko, 1971: 8).

Моят коментар по въпроса в ония години бе, че „ФСК на А. В. Бондарко стеснява обема на понятието ПК (напр. у О. Йесперсен), т.е. тя е езикова ПК. По този начин йерархията на споменаваните категории от частно към по-общо би имала вида: морфологична категория (по-нататък – МК) – ФСК – ПК. ПК е универсална логическа категория. ФСК е вече езикова категория, чието съдържание би могло да се изразява както с морфологични, така и с неморфологични средства. МК изразява същото семантично съдържание вече на равнището на думата като словоформа: значението е граматикализирано, за него сигнализират специални форми. МК е видово понятие по отношение на родовото понятие ФСК, която пък, от своя страна, е видово понятие по отношение на родовото понятие ПК“ (Kutsarov, 1979: 39; по-подробно вж. в Kutsarov, 1985: 9 – 10).

Ученият обобщава, че „ФСК представлява система от разнородни езикови средства, способни да си взаимодействат за изпълнението на определени семантични функции“ (Bondarko, 1971: 9). Уточнява и „разнообразните езикови средства“: „а) само морфологични; б) лексикални или словообразователни; в) комбинация от граматични и неграматични средства; г) използване на членове на МК в несобствена функция“ (Bondarko, 1971: 61). Подобно на МК ФСК има план на съдържание и план на изразяване: „Семантичното съдържание на категориите, които се разглеждат в тази работа, е аналогично (от гледна точка на принадлежността към една и съща семантична зона) на значението на МК (такива като вид на глагола, време, лице, наклонение). Плана на изразяване образуват езиковите средства, отнасящи се към различни равнища и страни (аспекти) на езика – морфологични, синтактични, словообразователни, лексикални, различни комбинации от средства на контекста“ (Bondarko, 1971: 9).

ФСК на А. В. Бондарко има полева структура. Понятията „полева структура на граматичните явления“, „функционално-семантично поле“ (по-нататък – ФСП), „общо поле“ и пр. авторът заимства от трудове на В. Г. Адмони (Admoni, 1964), Г. С. Шчур (Shchur, 1967), А. А. Хадеева-Бикова (Hadeeva-Vukova, 1969), Е. В. Гулига, Е. И. Шенделс (Gulyga & Shendelys, 1969), а са-

мата същност на полето вижда в учението на В. В. Виноградов за модалността (Vinogradov, 1960). В първото му определение за ФСП е отбелязано, че то „представлява групировки на езикови елементи, за които са характерни следните черти: 1) наличие на общи инвариантни семантични функции у елементите, образуващи дадена групировка; 2) взаимодействие не само на еднородни, но и на разнородни елементи, в частност – граматични и лексикални; 3) структура, в която определяща роля играят следните признаци: а) членение на център (ядро) и периферия; б) постепенни преходи между компонентите на дадена групировка и компонентите на различни други групировки, частични пресичания, общи сегменти“ (Bondarko, 1972: 20).

ФСП има ядро (център) и периферия. Според А. В. Бондарко най-често ядро на ФСП е МК – „система от противопоставени един на друг редове граматични (у автора – морфологични – И. К.) форми (в рамките на определена част на речта) с еднородно съдържане“ (Bondarko, 1976: 10). Тя съсредоточава в себе си специални средства за изразяване на съдържанието, свойствено на ФСК, и представлява високо организирана система (Bondarko, 1971: 12).

И още тогава възникна въпросът дали наличието на ядро – МК, е задължително условие за съществуването на определена ФСК в даден език. По него в най-ранните си публикации А. В. Бондарко пише: 1) „ФСК в даден език може да се опира (но не е задължително) на ГК, която би представлявала ядро на ФСК“ (Bondarko, 1967: 19); 2) „ФСК на различните езици се отличават една от друга преди всичко по наличието или отсъствието на граматично ядро. Например категорията аспектвалност в руския език се опира на граматичното противопоставяне между свършения и несвършения вид, а в немския език например се отбелязва наличието на категория пределност ~ неопределеност, т. е. определено обобщение в областта на начините на действие – но не и граматично“ (Bondarko 1967: 28). „Това понятие (ФСК – И. К.) би могло да обхване и категории, които, съдейки по лингвистичната литература, не могат да имат аналог сред МК. Такива са например категориите събирателност, вещественост, отвлеченост. Съществува обаче дълбока разлика между тези ФСК, които по принцип (в който и да е език) могат да се опират на МК, и тези, които нямат такава опора. Разликата е толкова съществена, че не е целесъобразно да се обединяват двата вида категории с един и същ термин“ (Bondarko, 1971: 12); 3) „Ще се условим да наричаме ФСК само тези категории, ядрото на които е или може да бъде (в един или друг език) МК“ (Bondarko, 1971: 12).

Очевидно е, че авторът, на първо място, разграничава семантични полета, които имат морфологично изразяване (в който и да е език), и семантични полета, които нямат такава изразяване в езиците, като отхвърля възможността вторите да бъдат ФСП. Срещу това като че ли няма възражения, но някои от полетата, разгледани в *Теория функциональной грамматики* (вж. напр. Teoriya, 1996a), насочват към сериозен размисъл. На второ място – авторът допуска

съществуването на безядрени (по-точно би било да се каже „неморфологични“, защото ще видим, че и „безядрените“ полета имат някакъв център – вж. следващото изложение), но само при съпоставителни изследвания: „Съпоставя се ФСК в един език със съответни категории в редица други езици. При това може да се окаже, че в езика, привлечен за съпоставка, тази ФСК не се опира на специална система от граматични форми. Така се разкриват ФСК, които нямат морфологично ядро в определен език“ (Bondarko, 1971: 26).

Тази постановка се поддържаше още тогава от редица учени като Ю. С. Маслов: (вж. Maslov, 1976: 2), Св. Иванчев (вж. Ivanchev, 1976: 101) и мн. др. Поддържа се и сега. Нещо повече – съвременната лингвистика изобилства от трудове, в които се разглеждат ФСП, без да се посочва съществува ли аналогична МК в някой език. Такъв е случаят със станалото модерно напоследък ФСП на таксиса (вж. напр. Teoriya, 1987: 234 – 320; Tipologiya, 2009; Popović, 2014: 19 – 314 и др.). Някои автори (през последните години В. С. Храковски изгражда или стимулира изграждането на ФС полета на таксиса във всевъзможни езици – вж. напр. Типология, 2009) дори не знаят и не искат да узнаят (вж. напр. Hrakovskiy, 2008), че напр. МК таксис съществува в българския и македонския език сред славянските езици, в романските езици и пр. (вж. моя реакция по въпроса – Kutsarov, 2011). Нямам нищо против становището на А. В. Бондарко и на поддържащите го Ю. С. Маслов и Св. Иванчев. Към това становище съм се придържал във всички мои изследвания, свързани с функционалната граматика.

Имаше обаче и учени (може би има и сега), които са категорични, че ФСК задължително трябва да има морфологично ядро. К. Иванова и А. Минчева напр. пишат: „Уточнявайки своята теория, Бондарко показва редки случаи, по-скоро изключения, в които според него ФСК могат да бъдат лишени от морфологично ядро. Струва ни се, че тук той влиза в противоречие със собствената си концепция за ФСК, сърцевина на която е именно осъществяването на грацията на граматични и неграматични средства. Нали тъкмо морфологичното ядро на ФСК е носител на нейната *собствена* (курсив на авторките) семантика, която ще се доуточнява, потвърждава и модифицира чрез изразните средства на периферията. Разбира се, не изключваме съпоставителното проучване например на славянската категория аспектиалност със средствата за изразяване на, най-общо казано, аспектиални значения в езици, които не притежават МК вид, но твърдението, че в такива езици може да се търси ФСК аспектиалност, е твърде пресилено“ (Ivanova & Mincheva, 1973: 137). В този дух се изказват Е. И. Дьомина (вж. Demina, 1976), В. Станков (вж. Stankov, 1976) и др. Струва ми се (доколкото присъствах на част от тази дискусия, която бе продължена и в неофициалната част на конференцията, където пък се спомена и за други руски учени, изразяващи същото мнение), че се възразяваше срещу термина „категория“. Може би поради наличие и на други критики в този дух в следващи публикации А. В. Бондарко избягва термина

ФСК и използва ФСП (вж. напр. Bondarko, 1976: 248, където ФСК се среща само два пъти, а ФСП – многократно; Bondarko, 1978, където ФСК въобще не се появява, докато ФСП е употребено многократно; същото наблюдаваме и в Bondarko, 1983; и в Bondarko, 1984; че даже и в Bondarko, 2011 – използва се само терминът ФСП). Още тогава този факт ми направи впечатление и го отразих в рецензиите си (Kutsarov, 1980a; 1985a; 1987). Според мене спорът няма особен смисъл. В случая – и двата термина имат своето място и последователно съм ги използвал.

Категорично обаче стоя на позицията, че ФСК (ФСП) може да изгражда само при условие че разглежданата семантика е граматикализирана в някой език, в който именно се осъществява взаимодействието на граматични и неграматични средства. Дори и да се съпоставят два езика, които не са граматикализирали дадено значение, в уводната част трябва да се изходи от език, по възможност най-близък до разглежданите, където има такава МК. Така напр. Л. Попович съпоставя таксис и евиденциалност в сръбски и украински (вж. Popović, 2014), пише за ФСК и ФСП в тези езици. За преизказването (евиденциалност в никакъв случай не е точен термин – вж. Kutsarov, 2013; вж. и Kutsarov, 2016) това е направено – посочени са езици, в които тази семантика е граматикализирана, отправя се и към изследвания за явленияето (вж. Popović, 2014: 315 и сл.). В раздела за таксиса обаче такова нещо няма. Ако авторката не приема (или не знае), че съществуват езици, в които относителността (зависимият таксис) е граматикализирана, в които съществува МК таксис, то тя няма основания да пише за ФСК и ФСП на таксиса и в двата езика, тъй като признава формулираното от А. В. Бондарко изискване „да наричаме ФСК само тези категории, ядрото на които е или може да бъде (в един или друг език) МК“ (Bondarko, 1971: 12).

А. В. Бондарко предполага йерархична организация и при неморфологичните (у него безядрените) ФСК: „Ако ФСК не се опира в даден език на МК, заемаща централно положение по отношение на другите компоненти на полето, ролята на ядро (център) могат да играят други езикови средства“ (Bondarko, 1971: 24). Твърдението е подкрепено с примера за ФСП на аспектиалността в немския език, където ролята на център играе противопоставянето пределност ~ непределност (позовава се на Gulyga & Shendelys, 1969). Постановката е подкрепена и в редица мои съпоставителни изследвания за изразяване на преизказност и конклузивност в славянските езици (вж. напр. Kutsarov, 1985: 16; Kutsarov, 1993, 189), които притежават специализирани частици, сигнализиращи тези значения. Така например частиците за преизказване са произлезли (с малки изключения) от глаголи за речева дейност и сполучливо заместват семантиката на + -л / - е в български и македонски – вторично *изказване* за действието. Впрочем такива средства има и в българо-македонския езиков регион – *кай*, *каже*.

Отбелязвал съм също, че ядро на ФСК могат да бъдат и лексикално-граматичните категории (такава като вида на глагола, рода при съществителните

имена, лицето при личните местоимения и пр.), при която дадено граматично значение се изразява на равнището на лексемата (вж. Kutsarov, 1985: 29). И в тези случаи имам предвид МК, която е аналог на съответната лексикално-граматична категория (в нашите примери: итеративност ~ неитеративност при вида, род на прилагателните, лице на глагола).

В по-новите си трудове А. В. Бондарко частично променя, доразвива концепциите си за ядрото. Дефинирайки понятието функционална граматика, той пише: „Това е граматика – а) включваща описание на семантични категории, които се опират на различни средства за *граматично* (курсивът в следващите цитати е мой – И. К.) изразяване в даден език в тяхното взаимодействие с лексикални и контекстуални средства; б) насочена към описание на *граматичните форми и конструкции*, участващи в предаването на съдържанието на изказването във взаимодействие с единици от различните равнища на езиковата система“ (Bondarko, 1983: 32). И още: „Най-отчетливо се отделят полета, групиращи се около *граматични категории*“ (пак там, стр. 42). Ето и новата дефиниция за ФСП: „ФСП – това е двустранно (съдържателно-формално) единство, изградено от *граматични (морфологични и синтактични)* средства на даден език заедно с взаимодействащите с тях лексикални, лексико-граматични и словообразователни елементи, отнасящи се към същата семантична зона“ (Bondarko, 1983: 40; вж. и Kutsarov, 1985a).

Очевидно е, че към ядрото са отнесени вече и синтактичните средства. Изходът е намерен чрез „полицентричните полета“: „ФСП може да има не моноцентрична, а полицентрична структура. В ролята на базисни компоненти на ФСП встъпват отделни форми (редове форми) и *синтактични конструкции*“ (Bondarko, 1983: 43). В заключение е казано: „Говорейки за структурата на функционалната граматика, ние неслучайно не споменахме досега за делението на граматиката на морфология и синтаксис: при построяването на граматиката преди всичко на основата на ФСП членението на морфология и синтаксис не може да определя структурата на граматическото описание (въпреки че разграничаването на морфологичните и синтактичните явления, разбира се, в пълна степен съхранява своята значимост“ (пак там, стр. 47). Условието за наличие на категория (вече граматична) при обособяването на ФСП остава.

Срещу тази постановка категорично възразявам. Преди всичко ще припомним, че А. В. Бондарко е дефинирал понятието ГК, включваща морфологичните и синтактичните категории (вж. Bondarko, 1976: 15 – 16), дефинирал е и понятието МК (вж. пак там, стр. 10 – 11; вж. и по-горе), но никъде нищо не говори за „синтактична категория“. Щом условието за обособяване на ФСК (ФСП) е наличието на ГК, а не говорим за синтактични категории, тази ГК може да бъде само морфологична. Даже и при „полицентричните полета“, при които авторът изисква наличието на редове граматични форми, т.е. на грамема на МК (за

грамемата като член на МК, един от противопоставените помежду си редове граматични форми с еднородно съдържание (вж. Bondarko, 1976: 129 – 130).

ФСП на А. В. Бондарко се дели на микрополета. За него функционално-семантичното микрополе е минимален елемент на макрополето на ФСК, притежаващо самостоятелност в плана на съдържание и в плана на изразяване и състоящо се от две градивни единици – фон и спецификатори (вж. Bondarko, 1971: 68 – 72). Още тогава се разграничих от тази постановка (вж. Kutsarov, 1985: 26) и се ориентирах към подхода на Е. В. Гулига и Е. В. Шенделс, които разчленяват ФСП на темпоралността на три микрополета – на миналото, сегашното и бъдещето време (вж. Gulyga & Shendelys, 1969), т.е. приех, че „основа за обособяването на ФС микрополета в дадена категория е броят на грамемите в нейното ядро – МК“ (Kutsarov, 1985: 26).

Периферията на ФСП образуват останалите средства за изразяването на дадената семантика – неморфологичните (синтактични, лексикални, словообразователни, акцентологични), както и морфологични средства в неособствена функция. Досегашните ми наблюдения показват, че основен тип периферийни средства са лексикалните. Илюстрирал съм използването още на синтактични и акцентологични средства, както и на граматични форми в несъщинска функция. Не съм установил използването на словообразователни средства, но не го изключвам като невъзможно.

Структурните елементи на ФСП наричам модификатори (вж. Kutsarov, 1985: 29) – средствата за изразяване на семантичното съдържание на категорията. Този термин до известна степен доби гражданственост и се използва от представителите на т.нар. Пловдивска граматична школа (вж. напр. Chakarova, 2001; Languzov, 2014 и мн. др.), но и от други учени (вж. напр. Stoychev, 2014). Според езиковото равнище, на което сигнализират дадено значение, те са морфологични, синтактични, лексикални, словообразователни, акцентологични и пр., а според значението, което изразяват, могат да бъдат напр. темпорални (за предходност – *вчера*, *преди*, за следходност – *утре*), модални (императивни, кондиционални, конклузивни – *може би*, *вероятно*, *навярно*), ренаративни (преизказни, коментативни – *кай*, *каже*, *казват*) и пр. Според структурата на ФСП те могат да бъдат ядрени (морфологични) и периферийни (останалите). В най-ново време Ст. Стойчев (2014) предлага може би по-сполучлив термин – *оператор*.

И като стана дума за този труд (Stoychev, 2014), който още не е отпечатан, ще си позволя да отбележа, че е чудесно научно съчинение, което освен че има много други достоинства, прави приноси в доразработването (напр. терминологичното обогатяване) и популяризирането на теорията на морфологичните категории, на теорията на морфологичните опозиции, на теорията за функционално-семантичните полета като база за съпоставителни изследвания. Чудесно впечатление прави напр. неговата „теория за функционалните

эквивалентни“, която би трябвало да се има предвид от всички бъдещи автори на съпоставителни изследвания.

В заключение ще добавя, че в най-ново време на друго място се опитих да свържа още по-тясно разгледаните концепции за структурата на ФСП и за неговото ядро с теорията за морфологичните опозиции (вж. Kutsarov, 2015).

REFERENCES/БИБЛИОГРАФИЯ

- Admoni, V. G. (1964). *Osnovy teorii grammatiki*. Moskva – Leningrad [Адмони В. Г. (1964). *Основы теории грамматики*. Москва – Ленинград].
- Bondarko, A. V. (1967). К problematike funktsional'no-semanticheskikh kategorij (Glagoljny vid i "aspektual'nost" v russkom jazyke). *Voprosy jazykoznanija*, 2. [Бондарко, А. В. (1967). К проблематике функционально-семантических категорий (Глагольный вид и „аспектуальность“ в русском языке). *Вопросы языкознания*, 2].
- Bondarko, A. V. (1969). О funktsionalno-semanticheskikh kategoriayah. *Actes du X Congrès des linguists, 1 / Ed. Par Grant et al Bucarest: Editions de l'Académie de la République de Roumanie*. [Бондарко, А. В. (1969). *О функционально-семантических категориях*].
- Bondarko, A. V. (1971). *Grammaticheskaja kategorija i kontekst*. Leningrad [Бондарко, А. В. (1971). *Грамматическая категория и контекст*. Ленинград].
- Bondarko, A. V. (1972). К teorii polja v grammatike – zalog i zalogovostj. *Voprosy jazykoznanija*, 3, 18 – 31 [Бондарко, А. В. (1972). К теории поля в грамматике – залог и залоговость. *Вопросы языкознания*, 3, 18 – 31].
- Bondarko, A. V. (1976). *Teorija morfolozicheskikh kategorij*. Leningrad [Бондарко, А. В. (1976). *Теория морфологических категорий*. Ленинград].
- Bondarko, A. V. (1978). *Grammaticheskoe znachenie i smysl*. Leningrad [Бондарко, А. В. (1978). *Грамматическое значение и смысл*. Ленинград].
- Bondarko, A. V. (1983). *Printsipy funktsionalnoj grammatiki I voprosy aspektologii*. Leningrad [Бондарко, А. В. (1983). *Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии*. Ленинград].
- Bondarko, A. V. (1984). *Funktsionalnaja grammatika*. Leningrad [Бондарко, А. В. (1984). *Функциональная грамматика*. Ленинград, 1984.]
- Bondarko, A. V. (2011). *Kategorizatsija v sisteme grammatiki*. Moskva [Бондарко, А. В. (2011). *Категоризация в системе грамматики*. Москва.]
- Gulyga, E. V. & Shendelys, E. I. (1969). *Grammatiko-leksicheskie polja v nemetskom jazyke*. Moskva [Гулыга, Е. В. & Шендельс, Е. И. (1969). *Грамматико-лексические поля в немецком языке*. Москва].

- Demina, E. I. (1976). Izkazvane po doklada na Iv. Kutsarov. *Byuletin za sapostavitelno izsledvane na balgarskiya ezik s drugi ezitsi*, 3, 91 – 93 [Дьомина, Е. И. (1976). Изказване по доклада на Ив. Куцаров (на I полско-българска конференция за съпоставително изследване на двата езика). *Бюлетин за съпоставително изследване на българския език с други езици*, 3, 99 – 103].
- Hadeeva-Bykova, A. A. (1969). K voprosu o stepeni sfokusirovannosti funktsional'no-semanticheskikh polej predlozhnykh obstoitelstv. *Trudy Voennogo instituta inostrannykh jazykov. Inostrannye jazyki*, 5. Moskva [Хадеева-Быкова, А. А. (1969). К вопросу о степени сфокусированности функционально-семантических полей предложных обстоятельств. *Труды Военного института иностранных языков. Иностранные языки*, 5. Москва].
- Hrakovskij, V. S. (2008). Taksis. *Slavjanskoe jazykoznanie. XIV mezhdunarodnyj sjezd slavistov*. RAN, Moskva, 516 – 539 [Храковский, В. С. Таксис. *Славянское языкознание. XIV международный съезд славистов*. РАН, Москва, 2008, 516 – 539].
- Ivanova, K. & Mincheva, A. (1973). Teoretichnite postizheniya i tarseniya na A. V. Bondarko. *Balgarski ezik*, 1 – 2, 136 – 141 [Иванова, К. & Минчева, А. Теоретичните постижения и търсения на А. В. Бондарко. *Български език*, 1 – 2, 136 – 141].
- Ivanchev, Sv. (1976). Izkazvane po doklada na Iv. Kutsarov. *Byuletin za sapostavitelno izsledvane na balgarskiya ezik s drugi ezitsi*, 3, 101 – 102. [Иванчев, Св. Изказване по доклада на Ив. Куцаров (на I Полско-българска конференция за съпоставително изследване на двата езика). *Бюлетин за съпоставително изследване на българския език с други езици*, 3, 101 – 102].
- Jespersen, O. (1958). *Philosophy of Grammar*. Moskva [Есперсен, О. (1958). *Философия грамматики*. Москва].
- Kutsarov, Iv. (1979). Kam vaprosa za funktsionalno-semantichnite kategorii i vzaimodeystviето pomezhdru im. *Ezik i literatura*, 2, 38 – 51 [Куцаров, Ив. (1979). Към въпроса за функционално-семантичните категории и взаимодействието помежду им. *Език и литература*, 2, 38 – 51].
- Kutsarov, Iv. (1980). Retsenziya za Bondarko 1978. *Sapostavitelno ezikoznanie*, 6, 90 – 93 [Куцаров, Ив. (1980). Рецензия за Бондарко 1978. *Съпоставително езикознание*, 6, 90 – 93].
- Kutsarov, Iv. (1985). *Ocherk po funktsionalno-semantichna gramatika na balgarskiya ezik*. Plovdiv [Куцаров, Ив. (1985). *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език*. Пловдив].
- Kutsarov, Iv. (1985a). Retsenziya za Bondarko 1983. *Sapostavitelno ezikoznanie*, 4, 87 – 93 [Куцаров, Ив. (1985a). Рецензия за Бондарко 1983. *Съпоставително езикознание*, 4, 87 – 93].

- Kutsarov, Iv. (1987). Retsenziya za Bondarko 1984. *Sapostavitelno ezikoznanie*, 2, 66 – 71 [Куцаров, Ив. (1980). Рецензия за Бондарко 1987. *Съпоставително езикознание*, 2, 66 – 71].
- Kutsarov, Iv. (1993). Izrazavane na konkluzivnost v slavyanskite ezitsi. *Slavyanska filologiya*, 21. Sofia, 185 – 193 [Куцаров, Ив. (1993). Изразяване на конклузивност в славянските езици. *Славянска филология*, 21. София, 185 – 193].
- Kutsarov, Iv. (2007). *Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya*. Plovdiv [Куцаров, Ив. (2007). *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив].
- Kutsarov, Iv. (2011). Eshcho raz o taksise. *Gramatika i leksika u slovenskim jezitsima. Zbornik radova s medjunarodnog simpozijuma*. Novi Sad – Beograd, 125 – 138 [Куцаров, Ив. (2011). Еще раз о таксисе. *Граматика и лексика у словенским језицима. Зборник радова с међународног симпозијума*. Нови Сад – Београд, 125 – 136].
- Kutsarov, Iv. (2013). Preizkazvaneto. *Sapostavitelno ezikoznanie*, 2 – 3, 17 – 49 [Куцаров, Ив. (2013). Куцаров, Ив. Преизказването. *Съпоставително езикознание*, 2 – 3, 17 – 49].
- Kutsarov, Iv. (2015). Towards the Theory of functional-semantic Fields. *Paisii Hilendarski University of Plovdiv – Bulgaria. Research Papers – Languages and Literature. Vol. 53, Book 1, Part A* [Куцаров, Ив. (2015). Към теорията за функционално-семантичните полета. *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Т. 53, кн. 1, сб.А – Филология. Паусиеви четения. Езикознание*, 167-184.].
- Kutsarov, Iv. (2016). Evidentiality ne e preizkaznost. *Paisii Hilendarski University of Plovdiv – Bulgaria. Research Papers – Languages and Literature. Vol. 53, Book 1, Part A* [Куцаров, Ив. (2016). Evidentiality не е преизказност. *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Т. 53, кн. 1, сб.А – Филология. Паусиеви четения. Езикознание*, под печат].
- Lyanguzov, P. (2014). *Temporalno znachenie predhodnost i negovoto izrazyavane v balgarskiya, polskiya i gornoluzhishkiya ezik*. Sofia [Лянгузов, П. (2014). *Темпоралното значение предходност и неговото изразяване в българския, полския и горнолужишкия език*. София].
- Maslov, Yu. S. (1976). Iz problematikata na sapostavitelnata aspektologiya. *Ezik i literatura*, 6, 1 – 8. [Маслов, Ю. С. Из проблематиката на съпоставителната аспектология. *Език и литература*, 6, 1 – 8].
- Meshchaninov, I. I. (1945). Ponjatynie kategorii v jazyke. *Trudy Voennogo instituta inostrannyh jazykov*. Moskva – Leningrad [Мещанинов, И. И. (1945). Понятийные категории в языке. *Труды Военного института иностранных языков*. Москва – Ленинград, 1].

- Meshchaninov, I. I. (1946). Ponjatynie kategorii i grammaticheskie ponjatija. *Vestnik Moskovskogo universiteta, I*. [Мещанинов, И. И. (1946). Понятийные категории и грамматические понятия. *Вестник Московского университета, I*].
- Meshchaninov, I. I. (1967). *Chleny predlozhenija i chasti rechi*. Moskva-Leningrad [Мещанинов, И. И. (1967). Члены предложения и части речи. Москва – Ленинград].
- Meshchaninov, I. I. (1967a). *Ergativnaja konstrukcija v jazykah razlichnyh tipov*. Leningrad [Мещанинов, И. И. (1967a). Эргативная конструкция в языках различных типов. Ленинград].
- Popović, L. (2014). *Kontrastivna gramatika srpskog i ukrajinskog jezika: Taksis i evidencijalnost*. Beograd [Поповић, Л. (2014). Контрастивна граматика српског и украјинског језика: Таксис и евиденцијалност. Београд].
- Problemi (2000). *Problemy funkcionalnoj grammatiki. Kategorii morfolologii i sintaksisa v vyskazyvanii* (Eds. A. V. Bondarko). Sankt-Peterburg [Проблемы функциональной грамматики. Категории морфологии и синтаксиса в высказывании (отв. ред. А. В. Бондарко). Санкт-Петербург].
- Problemi (2003). *Problemy funkcional'noj grammatiki. Semanticheskaja invariantnostj/variativnostj* (Eds. A. V. Bondarko). Sankt-Peterburg [Проблемы функциональной грамматики. Семантическая инвариантность/вариативность (отв. ред. А. В. Бондарко). Санкт-Петербург].
- Stankov, V. (1976). Izkazvane po doklada na Iv. Kutsarov. *Byuletin za sapostavitelno izsledvane na balgarskiya ezik s drugi ezitsi*, 3, 91 – 93 [Станков, В. (1976). Изказване по доклада на Ив. Куцаров (на I полско-българска конференция за съпоставително изследване на двата езика). *Бюлетин за съпоставително изследване на българския език с други езици*, 3, 91 – 93].
- Stoychev, St. (2014). *Savremenniyat balgarski morfologichen rezultativ i negovite funkcionalni ekvivalenti v savremenniya cheshki ezik* (doktorska disertatsiya). Sofia [Стойчев, Ст. (2014). Съвременният български морфологичен резултатив и неговите функционални еквиваленти в съвременния чешки език (дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“). София].
- Teoriya (1987). *Teorija funkcional'noj grammatiki. Vvedenie. Aspektualnost'. Vremennaja lokalizovannost'. Taksis* (Eds. A. V. Bondarko). Leningrad [Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис (отв. ред. А. В. Бондарко). Ленинград].

- Teoriya (1990). *Teoriya funktsional'noj grammatiki. Temporalnost'. Modalnost'* (Eds. A. V. Bondarko). Leningrad [*Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность* (отв. ред. А. В. Бондарко). Ленинград].
- Teoriya (1991). *Teoriya funktsional'noj grammatiki. Personalnost'. Zalogovost'* (Eds. A. V. Bondarko). Leningrad [*Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость* (отв. ред. А. В. Бондарко). Ленинград].
- Teoriya (1992). *Teoriya funktsional'noj grammatiki. Subektnost'. Obektnost'. Kommunikativnaja perspektiva vyskazyvaniya. Opredelennost' / neopredelennost'* (Eds. A. V. Bondarko). Sankt-Peterburg [*Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность/неопределенность* (отв. ред. А. В. Бондарко). Санкт-Петербург].
- Teoriya (1996). *Teoriya funktsional'noj grammatiki. Kachestvennost'. Kolichestvennost'* (Eds. A. V. Bondarko). Sankt-Peterburg [*Теория функциональной грамматики. Качественность. Количественность* (отв. ред. А. В. Бондарко). Санкт-Петербург].
- Teoriya (1996a). *Teoriya funktsional'noj grammatiki. Lokativnostj. Bytijnostj. Posessivnostj. Obuslovlennostj* (Eds. A. V. Bondarko). Sankt-Peterburg [*Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность* (отв. ред. А. В. Бондарко). Санкт-Петербург].
- Tipologiya (2009). *Tipologija taksisnyh konstruksij* (Eds. V. S. Hrakovskij). Moskva [*Типология таксисных конструкций* (отв. редактор В. С. Храковский). Москва]
- Shchur, G. S. (1967). O sootnoshenii sistemy i polja v jazyke. *Problemy jazykoznanija. Doklady i soobshchenija sovetskih uchenyh na X Mezhdunarodnom kongresse slavistov*. Moskva [Щур, Г. С. (1967). О соотношении системы и поля в языке. *Проблемы языкознания. Доклады и сообщения советских ученых на X международном конгрессе лингвистов*. Москва].
- Chakarova, K. (2001). Leksikalni modifikatori za izrazyavane na imperativnost v savremenniya balgarski ezik. *Obuchenieto po balgarski ezik v nachaloto na XXI vek*. Smolyan [Чакърова, Кр. (2001). Лексикални модификатори за изразяване на императивност в съвременния български език. // *Обучението по български език в началото на XXI век*. Смолян, 2001, стр. 33 – 37].
- Vinogradov, V. V. (1960). O kategorii modalnosti i modalnyh slovah v russkom jazyke. *Trudy Instituta russkogo yazyka AN SSSR, t. II*. Moskva

– Leningrad [Виноградов, В. В. 1960). О категории модальности и модальных словах в русском языке. *Труды Института русского языка АН СССР, т. II*. Москва – Ленинград].

ALEXANDER VLADIMIROVICH BONDARKO'S FUNCTIONAL GRAMMAR

Abstract. The paper presents some short biographical notes and traces the prehistory (referring to the works of O. Jespersen, I. I. Meshchaninov and other scholars), the emergence, and the development of the theory of functional grammar by the prominent Russian linguist A. V. Bondarko. The most significant achievements of this linguistic approach in Russia and Bulgaria are made reference to. Various topical issues, related to the application of the theory in comparative studies, are concerned.

✉ **Prof. Ivan Kostadinov Kutsarov, DSc.**

Faculty of Philology
University of Plovdiv
24, Tsar Asen St.
4000 Plovdiv, Bulgaria
E-mail: kutsarov@uni-plovdiv.bg